mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

mevzu, Nisan/April 2019, s.1:95-100

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Fıkhi Açıdan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri –Spot ve Vadeli Forex İşlemler-. Abdullah Durmuş. İstanbul: İsam Yayınları 2014.

Ömer YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı

Assistant Professor, Namık Kemal University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law

Tekirdağ / TURKEY

omeryilmaz@nku.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9576-1344

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Geliş Tarihi / Date Received: 27 Şubat / February 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 25 Mart / March 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Nisan / April 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Atıf / Citation: YILMAZ, Ö. (2019). Fıkhi Açıdan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri –Spot ve Vadeli Forex İşlemler-. Abdullah Durmuş. İstanbul: İsam Yayınları 2014. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi,* 1 (Nisan 2019): 95-100.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: http://dergipark.gov.tr/mevzu | mailto: mevzusbd@gmail.com

Günümüzde döviz alım satım işlemleri büyük bir gelişme göstermiştir ve geçmişle kıyaslandığında daha önce bilinmeyen pek çok işlem, uygulama alanı bulmuştur. Buna dayalı olarak sarf akdine ait hükümler çerçevesinde döviz alım satım işlemlerinin değerlendirilmesine olan ihtiyaç belirginlik kazanmıştır. Kitap, bu yönüyle kendi alanında önemli bir ihtiyaca cevap vermektedir.

Yazar Abdullah Durmuş, 1998 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olmuştur. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsünde İslam Hukuku Anabilim Dalında "*Takvimü'l-Edille Adlı Eseri Çerçevesinde Debusi'de Naslar Dışındaki Şer'i Deliller*" konulu teziyle yüksek lisansını, "*Fıkhî Açıdan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*" adlı çalışmasıyla doktorasını tamamladı. Kitap, yazarın adı geçen doktora çalışmasının yayımlanmış halidir.

Kitabın giriş bölümünde döviz piyasalarındaki işlemler ve İslam hukukunda sarf akdine genel bir bakış yapılır. Buna göre döviz piyasalarında bedellerin teslim vadesine göre spot ve türev (vadeli) olmak üzere başlıca iki tür işlem gerçekleştirilmektedir. Peşin kur üzerinden gerçekleştirilenlere "spot döviz satım işlemleri" denir. Türev işlem ise forward, future, swap ve opsiyon işlemlerini kapsayan çerçeve bir kavram olup her iki bedelin vadeli olduğu, varlığı ve fiyatı başka bir varlığa bağlı olan ve genellikle bir miktar teminatın yatırıldığı alım satımları ifade etmektedir (s. 14). İslam hukukunda para mübadeleleri sarf akdi altında incelenmiş ve bu işlemlerde peşin ve hakiki kabzın gerekli olduğu ifade edilmiştir (s. 15).

Para mübadelelerinin gelişim seyri tabii olarak paranın tarihçesiyle paralellik arz etmektedir. Madeni para döneminde birbirinden kesin çizgilerle ayrılmamakla birlikte tartılan ve sayılan para devri olmak üzere başlıca iki devir söz konusudur. Uzun bir süre devam eden tartılan para döneminde paralar çubuk ve halka şeklindedir ve diğer mallar gibi tartılarak ve ayarına bakılarak mübadele edilmiştir. Bu durum Hz. Peygamber döneminde de böyle devam etmiştir. Bu dönemde altının ve gümüşün birlikte kullanıldığı "bimetalizm" adı verilen sistem geçerli idi. Daha sonra her defasında tartma ve ayara bakma suretiyle mübadelede bulunmanın sakıncaları görülerek bu duruma bir standart getirilmiş ve sayılan para devrine geçilmiştir (s. 24-25). Gö-

rüldüğü gibi Peygamberimiz döneminde ticaretle ilgili kitapta çok kıymetli bilgilere yer verilmektedir. Bununla birlikte sarf akdindeki peşin olma şartının, Peygamberimiz dönemindeki altının ve gümüşün standart olmayışı ile bir ilişkisinin olup olmadığı; üzerinde daha fazla durulmayı hak etmektedir.

Ribâ ile ilgili temel hükümlerin yer aldığı hadislerde altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuzun kendi cinsleriyle mübadele edilirken eşit ve peşin olması, farklı cinslerle değişim yapılırken ise peşin olması şart kılınmıştır. Aksi takdirde ribâ gerçekleşeceği beyan edilmiştir. Altın ve gümüşte peşin olma şartını fakihler para (semen olma) vasfıyla izah etmişlerdir. Buna dayalı olarak altın ve gümüşle ilgili görülen sarf akdi şartlarının günümüzdeki kağıt paraların mübadelesinde de gerekli olacağı kesindir (s. 29). Sarf akdinde bedellerin peşin olarak el değiştirmesi ve bu akidde şart muhayyerliğinin bulunmadığı hususunda fakihler görüş birliğine varmışlardır (Tahâvî, 1951, s. 75; Kudûrî, 1997, s. 90; Semerkandî, III, 27-30; Merginânî, III, 81-86).

Yazar birinci bölümde spot döviz satım işlemlerini inceler. Buna göre spot döviz satım işlemi, vadeli kurun esas alınmadığı bütün döviz satım muamelelerini kapsayan ve döviz piyasalarında en yaygın şekilde kullanılan işlem çeşididir. Spot döviz piyasasının en başta gelen aktörleri bankalar ve halk arasında "döviz bürosu" olarak adlandırılan döviz ticareti yapan kurumlardır. Bankalar arası gerçekleştirilen spot döviz işlemlerinde para fiilen kabzedilmek yerine hesaba havale yoluyla transfer edilmektedir. Yurt dışındaki bankalarla gerçekleştirilen spot döviz işlemlerinde bedellerin teslimi kırk sekiz saati bulabilmektedir. Döviz bürolarının gerçekleştirdikleri spot döviz işlemlerinde de yazara göre birkaç saatten kırk sekiz saate kadar gecikme yaşanabilmektedir. Bunun en önemli örneğini İstanbul'un Tahtakale semtinde bulunan serbest döviz piyasası oluşturmaktadır (s. 33-35).

Diğer yandan marjlı döviz satım işlemi (marjlı forex) de bankalar tarafından uygulanmaktadır. Bu işlemi yazar şöyle açıklamaktadır: "Spot döviz satımları çoğunlukla malik olunan paralarla gerçekleştirilir. Fakat bazen bankalar, müşterilerine sahip olduklarından çok daha fazla miktarda döviz alıp satma limiti tanır. Buna marjlı döviz satım işlemi (marjlı forex) denir (s. 36).

Yazar, bu işlemlerin uygulamasına ilişkin bilgi verdikten sonra yukarıda zikredilen her bir işlemi fıkhî açıdan incelemeye tabi tutar. Bu çerçevede önce-

likle teslim tesellümde fiilî kabz yerine banka hesabının kullanılmasını ele alır. Ona göre banka hesabının kullanılması hükmî kabz niteliğindedir ve günümüzde fiilî kabzın sağladığı bütün tasarruf yetkilerini hükmî kabz da sağladığı için bu işlemin cevazına hükmetmek gerekir. Nitekim fetva kurullarının kararları da bu yönde olmuştur.

Günümüz para mübadelesi işlemlerinde teslim ve tesellümün bir miktar gecikmesinin hükmü de bu çerçevede ele alınır. Çoğunluğun görüşü bunun da cevazı yönündedir. Zira belge teslim alınması ve havale işleminin başlaması kabz açısından yeterli kabul edilmelidir. Günümüz koşullarında peşin olma özelliğinin ancak bu şekilde gerçekleştiğini ve işlemin mahiyetinin kısa süreli gecikmeleri bünyesinde ihtiva ettiğini de göz önünde bulundurmak gerekir (s. 42-47).

Yazara göre marjlı döviz satım işlemi ise caiz görülmemiştir. Çünkü bu işlemde İslam hukukunda akidlerle ilgili pek çok kural ihlal edilmiş olmaktadır. Her şeyden önce banka müşterisine döviz alıp satabilmesi için verdiği kredi karşılığında komisyon almaktadır ve bu karzdan menfaat elde etme yasağının ihlali anlamına gelmektedir. Diğer yandan marjlı döviz satım işleminin bir akid içerisinde iki akid yapılması ve kişinin maliki olmadığı şeyi satması gibi yönleri de bulunmaktadır (s. 47-51).

Yazar, birinci bölümde kazanç gayesiyle gerçekleştirilen spot döviz işlemlerinin hükmünü de ele alır. Bunu meşru gören alimlere göre döviz ticareti tıpkı mal ticareti gibi ilke olarak meşru bir kazanç yoludur. Sarf akdine uygun işlem tesis ediliyor ve hile, ihtikâr gibi işlemi haram hale getirecek mahzurlu yollara başvurulmuyor ise kural olarak bu işlemin mubah olduğuna hükmedilir. Bu işlemin cevazına itiraz edenler, topluma verdiği zararlardan yola çıkmışlardır. Genel iktisadi çalkantılar, faizli sistemin İslam ülkelerine girmesi, iktisadi vakıaya uygun olmayan fiyat dalgalanmaları; bu zararlardan bazılarıdır.

Yazar ikinci bölümde döviz forward, döviz future ve döviz swap işlemlerini ele alır; öncelikle bu işlemlerin nasıl uygulandığına ilişkin temel bilgiler verir; ardından da bunları fıkhî açıdan değerlendirir. Buna göre döviz forward işlemi, önceden belirlenmiş bir kur ile ve yine önceden belirlenmiş vadede bedellerin teslimini içeren döviz alım satım sözleşmesidir. Döviz futu-

re işlemi ise miktarı ve şartları işlemin gerçekleştirildiği borsa tarafından belirlenmiş olan ve her iki tarafı da bağlayıcı nitelikteki vadeli döviz alım satım sözleşmesidir. Döviz forward ve döviz future, birbirine benzeyen işlemler olmakla birlikte aralarında önemli farklılıklar vardır. Future sözleşmelerin borsalarda forward sözleşmelerin ise borsa dışında işlem görmesi, future sözleşmelerin belirli teslim tarihleri ve yerleri olmasına karşın forward sözleşmelerde teslim tarihini ve yerini tarafların ortaklaşa belirlemeleri söz konusu iki sözleşme arasındaki farklardan bazılarıdır. Döviz swap işlemi ise iki taraf arasında belirlenen tutarda dövizin başka cins bir para ile mübadele edilmesi ve belirli bir süre sonunda söz konusu paranın aynı döviz cinsiyle geri alınmasıdır. Diğer bir ifadeyle döviz swap işleminde biri spot diğeri forward olmak üzere iki döviz alım satım sözleşmesi bir arada yapılmış olmaktadır. Bu sözleşme uyarınca taraflar, öncelikle belirli bir miktar dövizi farklı bir para birimi ile spot kur üzerinden peşin olarak satar, sözleşme vadesi geldiği zaman, söz konusu dövizi, başlangıçta üzerinde mutabık kaldıkları forward kur üzerinden geri satın alırlar. Böylelikle net bir pozisyon oluşturmadan bir dövizi başka bir dövize çevirerek kur riskinden korunmuş olurlar (s. 73). Yazar, bu işlemlerinin üçünü de fıkhî yönden değerlendirir. Buna göre sarf akdinde vade, "faiz" olarak nitelenip yasaklandığı için caiz olmadıkları neticesine ulaşılır.

Yazar üçüncü bölümü bir başka vadeli döviz işlemi olan döviz opsiyon işlemine ayırır. Döviz opsiyon işlemini diğer vadeli döviz işlemlerinden (döviz forward, döviz future, döviz swap) ayıran en belirgin özellik, opsiyon işleminde alıcının belirli bir bedel ödeyerek işlemi gerçekleştirme konusunda muhayyerlik hakkı kazanmasıdır. Muasır fakihler çoğunluk itibariyle bu işleme cevaz vermezler. Zira sarf akdinde vade ve muhayyerlik caiz değildir. Diğer yandan muhayyerlik hakkı, müstakil olarak satım akdine konu olabilecek nitelikte de değildir.

Yazar, dördüncü bölümde vadeli döviz işlemleri için önerilen alternatif yöntemleri ele alır. Döviz satım vaadleşmesi ve karşılıklı karz işlemi bu çerçevede ele alınır. Döviz satım vaadleşmesinde taraflar; vadeyi, cinsi, miktarı, ve kuru belirleyerek bir döviz alım satım vaadleşmesinde bulunurlar. Vade geldiği zaman önceden mutabık kılınan şartlar çerçevesinde yükümlülükler yerine getirilir. Bu işlemde taraflardan en az birisinin vaadinden dönme hakkının bulunması şart koşulmaktadır. Buna cevaz veren fukahaya göre burada

bir akidden değil vaadleşmeden söz edilebilir. Bu yüzden de sarf akdindeki vade ve muhayyerlik yasakları ihlal edilmiş olmaz. Ancak muasır fakihlerin çoğunluğu bu işleme cevaz vermez. Zira bu işlemin adı, her ne kadar vaadleşme olsa da uygulama, sarf akdi yapıldığını göstermektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere sarf akdinde vade ve muhayyerlik caiz değildir. Karşılıklı karz işleminde ise taraflar, farklı para birimleri üzerinden birbirlerine borç verirler ve anlaşma süresi sonunda da verdikleri borcu geri alırlar. Böylelikle taraflar kur riskine girmeden ihtiyaç duydukları para biriminden istedikleri vadede borç bulma imkanı bulurlar. Muasır fakihlerin çoğunluğu faiz, cehalet, ğarar vb. mahzurlu unsurların yer almaması sebebiyle bu işleme cevaz verirler. Yazarın görüşü de bu yöndedir. Hatta bazı alimlere göre faizli işlemlerden uzaklaştırması ve tarafları kur riskinden koruması sebebiyle karşılıklı karz işlemi teşvik edilmelidir. Ancak bu işlemi; "bir akidde iki akid", "vadeli sarf akdi" ve "menfaat sağlayan karz" olarak niteleyen kimi alimler sakıncalı bulmuşlardır.

Kitabın İslâmî finansa ilgi duyan bir okuyucu kitlesine hitap ettiğini söyleyebiliriz. Ancak okuyucunun İslam hukukunda akid nazariyesine ve döviz alım satımına ilişkin bankacılık işlemlerine vukûfiyeti ölçüsünde kitaptan istifade edebileceğini de belirtmemiz gerekir. Bununla birlikte yazarın sade bir dil ve kolay anlaşılır bir üslup kullanmış olması, ele alınan konularla ilk defa karşılaşanların da kitaptan faydalanmasını mümkün kılmaktadır.